

KLASSZICISTA ÉPÜLETEGYÜTTES A BELVÁROSBAN

A régi Pest Belvárosának területén nem nagy számban állanak már a múlt század közepéről származó s régebbi házsorok, összefüggő városképi együttesek. A Váci utca déli szakaszán (a volt Lipót utcában) és a Veres Pálné utcában találunk még ilyen házcsoportokat; a régi Belváros északi felében azonban már alig található több házból álló, összefüggő együttes. E kevesek egyike a Kristóf tér 7—8. és a Váci utca 4. sz. klasszicista házak csoportja. A hangulatos együttes utcakereszteződésben, terek és utcák egymásbanyiló találkozásánál helyezkedik el, s így több nézetből is meghatározza az utcaképet. Növeli a házcsoport jelentőségét az a tény, hogy egy tágabb értelemben vett műemlék-együttesnek is tagja: a Váci utca e szakaszán még álló másik három műemlék-házzal együtt a múlt századi városkép élményét idézi fel.¹ Műemlék-állományunk fogyásával a megmaradt emlékek értéke egyre nő, s a Kristóf téri házcsoport ezért is megérdemli, hogy részletesebben foglalkozzunk vele; s azért is, mert a belvárosi műemlék-házegyüttesek között a korábbiak egyike: a három ház közel egyidőben, 1836—1840 között épült fel, s építéstörténetileg is szorosan összefügg.

A három épület elődeiről keveset tudunk. A XVIII. századi belvárosi telekkönyvek a házak, illetve a telkek számozását a Váci kapunál kezdik, s így épületeink telkei viselik a mai Váci u. 4., Kristóf tér 8. és Kristóf tér 7. sorrendjében az 1., 2. és 3. telekkönyvi számot.² Az 1820 körül bevezetett s a XIX. század két középső negyedében érvényes új telekkönyvi számozás a másik irányból érkezik épületeinkhez, s e szerint azoknak számai 631. (Kristóf tér 7.), 632. (Kristóf tér 8.) és 633. (Váci u. 4.).³ A telekkönyvi adatokat, valamint a Balla és Lipszky-féle térépeket s későbbi helyrajzokat összevetve tudjuk, hogy

¹ E három ház: a Váci u. 9. és 10. sz. klasszicista házak s a Régiposta u. 15. (Váci u. 13.) sz. koraklasszicista saroképület. A negyediket, a Váci u. 21. sz., szintén koraklasszicista házat nemrég bontották le. Ez utóbbi épületre s műemlékegyütteseink jelentőségére vonatkozólag vö. Horler Miklós: Egy műemlék halálára (Műemlékvédelem XI. 1967. 3. sz. p. 152—155.) és uő.: Búcsú egy műemlékegyüttestől (Magyar Építőművészet, 1968/3, p. 66—67.).

² Budapest Főváros Levéltára, pesti telekkönyvek, 1696—1732, 1733—1820, fol. 1—2. (A továbbiakban idézett forrásanyag, ha lelőhelyét külön nem említjük, Budapest Főváros Levéltára pesti anyagában található.)

³ Pestvárosi telekösszeírások, Belváros, I. füzet (1820 körül). Telekszámok sorrendjében: 631, 632, 633.

mindhárom telek északi határát a középkori városfal alkotta.⁴ A XVIII. századi telekkönyvek az ingatlanok leírásában csak a tulajdonos nevét, a telek határvonalainak méretét s ezek változásait tüntetik föl; miután pedig az 1733-tól 1820-ig vezetett telekkönyv épületeink telkeinél lényeges méretváltozásokat tartalmaz, a beépítési konfiguráció változásaira kell következtetnünk.⁵ A Lipszky-féle, 1810-ben készült térképen házaink zegzugosan egymáshoz szorulva szabálytalan beépítésű konfigurációt mutatnak, olyan állapotot, mely toldaléképítkezéseknek, telekhatárok módosításának valószínűségére utal, a telekkönyv alapján tett következtetésekkel összhangban.⁶ Mindezek alapján azonban csak telekrendezések s átépítések, illetve újraépítések tényét tudjuk megállapítani; ezeknek azonban sem pontos idejét, sem egyéb körülményeit nem ismerjük. Tudjuk, hogy a mai épületek elődei a XIX. század elején egyemeletes házak voltak,⁷ s a sarkon elhelyezendő két épület annyira hasonló volt, hogy kívülről egy háznak számított.⁸ A két épület szabálytalan, cikcakkos határvonala ugyanis a sarokpontra futott ki úgy, hogy az egyik ház homlokzata a Váci utcára (akkori nevén Waitzner Gasse), a másiké a Kristóf térre (Schiffgasse) nézett⁹; külső kialakításuk hasonló, párkánymagasságuk pedig valószínűleg azonos vagy alig eltérő volt. Feltételezhető, hogy a szabálytalan telekhatár a három ház északi tűzfalánál, illetve annak helyén egykor húzódó — beépítve részben ma is talán meglevő — középkori városfal egyik védművének vagy a Váci kapu körüli falrendszernek egy darabját tartalmazza, illetve, hogy a régebbi építkezések során a falrendszerhez való alkalmazkodás alakította ki a szokatlan telekformát. Ez a kérdés azonban további, főleg helyszíni kutatást igényelne, s erre jelenleg nincs lehetőség. — A telekhatár rendezéséhez a két telken álló épületnek egyszerre kellett volna teljesen újraépülnie; ez azonban nem történt meg, s így a telkek lényegében ma is XVIII. századi formájukat őrzik.

A mai épületek közül a legkorábbi a Kristóf tér 7. sz. ház, melyet 1909—1917 között önálló kapubejáratának megszüntetésével a Kristóf tér 8-hoz kapcsoltak, s a legutóbbi helyrajzi rendezés óta azzal közös helyrajzi számon

⁴ Térképtár, P. átt. I. 1.: „Mappa universalis totius territorii liberae regiaeque civitatis Pestiensis...” Balla, Antonius, geometra. — 1785. Hadtörténeti Múzeum és Levéltár Térképtára, G. I. h. 998.: Plan der beyden Königl. freyen Hauptstäte Ungarns Ofen und Pest... Johann Lipszky, 1810. — Szépitő Bizottmány (a továbbiakban: Sz. B.) 6404, fol. 4.: épületeink telkének 1837-ből való helyszínrajza.

⁵ Pl. a Kristóf tér 8. telkénél (Telekkönyvek, 1733—1820, fol. 1.): „Ein hauß in der waizner Thor-Gassen, zwischen der No. 1. et 3. ligend; haltet in gesicht 8 kl, in Ruiken 6 Kl 3 Sch, rechter seiths 12 Kl 2 Sch, und lincker seiths 18 Kl 1 Sch. ... A. 1774 May aufgemäßen worden und haltet in ges. 9 Kl 2 Sch, in Ruikhen 5 Kl 4 Sch, Rechts 16 Kl, und Linckhs 14 2 Sch...” A Kristóf tér 7. telkénél (Uo., fol. 2.): „Ein hauß in der waizner-Thor Gassen, zwischen der No. 2. et 4. ligend; haltet in Gesicht 3 Kl 5 Sch, in Rucken 4 Kl, rechter seiths 17 Kl und lincker seiths 14 Kl 5 Sch... remensuriret worden, und haltet nuhn in ges. 4 Kl 2 Sch, in Rucken 4 Kl 3½ Sch und länge 16 Kl ½ Sch.”

⁶ L. a 4. sz. jegyzetét.

⁷ Kristóf tér 7.: a mai épület építkezésének iratai (Sz. B. 6241/a, fol. 2.): „Die aufgestellte Bau-Commission berichtet über den... Bauplan sammt Facade nach welchen H. Joseph Neuoffer sein in der Schiffgasse Innerer Stadt sub No. 631 befindliches ein Stock hohes Haus auf zwey Stöcke aufzubauen gedenkt...” Kristóf tér 8.: a mai épület építkezésének iratai (Sz. B. 6404, fol. 1.): „... H. Carl Leopold Becker sein in der Altstadt Waitzner und Schiffgasse Eck sub No. 632 liegendes Stockhohes Haus auf zwey Stockwerk neu aufzubauen gedenkt...”

Váci u. 4-re vonatkozik uo.: „... das anstoßende Stockhohe Gebäude...”
⁸ Uo., fol. 6.: „... beyde Häuser bishero eine gleiche Form hatten, und dergestalt von ausen nur für ein Haus galten...”

⁹ Uo., fol. 4.: épületeink telkének 1837-ből való helyszínrajza.



1. A Kristóf tér 7. és 8. sz. ház.



2. A Váci u. 4. sz. ház.

szerepel; korábban külön, önálló épület, a bal 1. tengelyben kapubejárattal.¹⁰ A XIX. század elején helyén állott egyemeletes ház 1805-ben került Joseph Nahm pékmestertől Joseph Neuhofter pékmester birtokába.¹¹ Ő 1816-ban kelt és még ez évben kihirdetett végrendeletében feleségére hagyja¹²; 1836-ban fia, Johann Neuhofter, szintén pékmester iratja nevére¹³, s még a XX. század elején is a Neuhofter-család a ház tulajdonosa¹⁴.

Az épület mai, kétemeletes formáját 1836-ban nyerte a második emelet ráépítésével. A Szépítő Bizottmány anyagában az építkezésnek csupán iratai maradtak meg, melyekből kitűnik, hogy a tervek készítője, illetve a kivitelért felelős építómester Zofahl Lőrinc volt. A homlokzat első emeleti része bővebb díszítésében, erőteljesebb tagozataiban feltehetőleg a korábbi állapot koraklasszicista motívumait, esetleg barokk motívumainak nyomait vagy hatását őrzi, s a ráépített II. emelet kiképzését valószínűleg ezeknek a motívumoknak az összhangjába akarta az építómester bekapcsolni. A homlokzat részei ma is az 1836-ban létrejött állapotot őrzik; a házon később történt átalakítások csak a belsőt és a homlokzat földszinti részét érintették¹⁶.

Sajátos ízt ad a homlokzatnak az egyes szintek szokatlanul nagy belmagassága és az ennek megfelelő homlokzatfelületeken elhelyezkedő, már említett korábbi ízü díszítés. A nagy belmagasságra talán magyarázatot ad az, hogy — mint említettük — a ház előző tulajdonosai Joseph Neuhofter és Joseph Nahm pékmesterek voltak, s tudjuk, hogy utóbbi már 1780-ban birtokosa volt a háznak¹⁷, amely földszinti és emeleti belmagasságát valószínűleg megőrizte az 1836-os emeletráépítés során is. Így feltételezhető, hogy a ház földszintjét már eredetileg is pékműhelynek építették, s az alaprajzilag igen szűk, keskeny telken a műhelynek is szüksége volt a lehető legnagyobb belmagasságra. Az ebből adódó nagy homlokfelület pedig alkalmas volt reprezentatív, a kor szokásainak megfelelő „reklám”: cégér elhelyezésére. Ezzel próbálkozott Johann Neuhofter is, mikor 1837-ben újonnan épült házának földszinti homlokzatán, az I. emeleti ablaksor alatt erősen kiugró márvány konzolon elhelyezte „Az Arany Oroszlánhoz” címzett pékségének új cégérét, egy fémből öntött orszlánt. A városi tanács azonban beidézte és utasította, hogy a cégért távolítsa el, mert veszélyes és városszépítési szempontból sem megfelelő. Az ügyben Neuhofter a nádorhoz fordult, aki válaszában jóváhagyta a tanács álláspontját, a cégér eltávolítását; mivel azonban ezzel a kérelmezőt, aki jóhiszeműen járt

¹⁰ Egy 1909-ből származó átalakítási terven még megvan a bal 1. tengelyben a kapubejárát (Fővárosi Tanács VB. VIII. Osztály Tervtára, épületenként a mai helyrajzi számok sorrendjében őrzött tervcsomók, 24411. hrsz., a terv eng. száma: 88205/909—III.) — egy 1917-ben kelt felvonóépítési terven már nincs meg az önálló bejárát, megvan viszont a Kristóf tér 8. sz. házból átvezető földszinti átjáró (Uo. 93129/1917—III.). — A két épület közös helyrajzi száma 1924 óta: 24411.

¹¹ Telekátírási jegyzőkönyvek, 1801—1807, p. 125. — Az átírás dátuma: 1805. jún. 25. Joseph Nahm és Joseph Neuhofter foglalkozására vonatkozólag l. Pallós: Pestí polgárok 1686—1848, p. 218, 221. (A Matricula Civium Pesthiensium feldolgozása, kiadatlan példány Bp. Főv. Levéltárában.)

¹² Test. a. n. 196. fol. 20—21.

¹³ Telekátírási jegyzőkönyvek, 1834—1836, p. 288—289. Az átírás dátuma: 1836. febr. 18. Johann Neuhofter foglalkozására: Pallós i. m., p. 221.

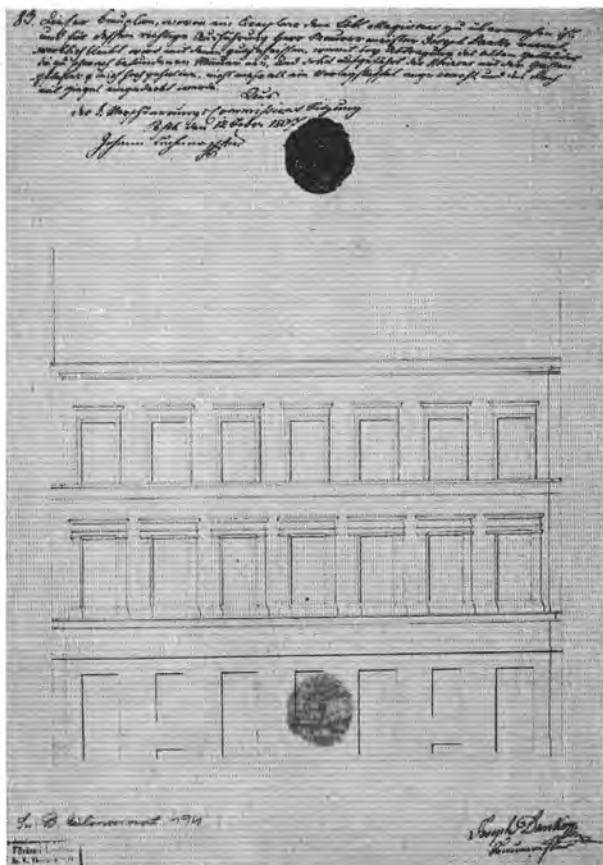
¹⁴ Főv. Tan. VB. VIII. Oszt. Tervtára, 24411 hrsz., 88205/909—III.: „Neuhofter testvérek házában történendő átalakítások terve.”

¹⁵ Sz. B. 6241/a, fol. 2.: „...für die richtige Ausführung Herr Lorenz Zofahl Baumeister verantwortlich gemacht.”

¹⁶ A ház további történetét dokumentálják a Főv. Tan. VB. VIII. Oszt. Tervtárában 24411 hrsz. alatt őrzött tervek: Belső, illetve földszint utcai homlokzati átalakítások, portálépítések. — A ház udvari részei 1944—45-ben súlyosan megsérültek; jelenleg csak az u'cai traktus áll.

¹⁷ Telekkönyvek, 1733—1820, fol. 2.

3. Dankó József módosított terve a Kristóf tér 8. sz. ház homlokzatához.



el, tetemes kár érte, a Szépitési Alapból kárterítést rendelt számára. Az ügyre vonatkozó többi iratból az is kiderül, hogy a tanácsnak és a Szépitő Bizottmánynak presztízs-kérdés is volt az ügy, mivel Neuhofter a cégér felállítására engedélyt nem kért, s egy évvel korábban a háza építéséhez beadott homlokzati rajzon sem tett semmi utalást arra, hogy cégért akar felállítani.¹⁸ — A

¹⁸ Tanácsi iratok, Missiles a. n. 10699. 7 folio irat; 2/3. Johann Neuhofter beadványa a nádorhoz (1837. jún. 6.): „Euer kaiser. königl Hoheit! Am 27ten nächst verflossenen Monate May wurde dem demuthsvoll Unterzeichneten im persönlichen Vorstand von dem Löbl Magrath der königl. Freystadt Pesth aufgetragen, das an seinen neu erbauten Hause in der Schiffgasse errichtete und bis auf das Vergolden schon vollendete Firma-Schild zum Goldenen Löwen welches er bereits während der 14 Jahre seines aufhabenden Bürgerlicher Bäcker Gewerbes führt, herabnehmen zu lassen; weil Solches in seiner jetzigen Form aus Polizei Rücksichten nicht geduldet werden könne.“ A továbbiakban előadja indokait, melyek alapján a tanácsi határozat megváltoztatását kéri: 1. A cégért más fővárosokban és Pesten is nagyszámban található hasonló cégérek mintájára csináltatta; 2. Rengeteget fáradozott azon, hogy ez „elegáns stylben épült házához illő” legyen, s a városépítésnek is megfelelő; a legjobb mesteremberekkel dolgoztatott kiadást nem sajnálva, s kiadásai összevéve kb. 1000 bécsi forintot tesznek ki; 3. Mind ez ideig nincsen Pest városának érvényes szabályzata az ilyenfajta cégérek elhelyezésére, s ezért nem lehet őt „kihágás” címén elítélni; 4. A cégér szép kivitelét, szilárd, biztonságos elhelyezését bizonygatja, s ennek megállapítására szakértő bizottság kiküldését kéri. — fol. 1. (1837. jún. 12.): a nádor lasza a Szépitő Bizottmányhoz; — fol. 4/5. A Szépitő Bizottmány átírata a tanácshoz (1837. jún. 25.): Ismerteti a nádori határozat tartalmát, s közli, hogy Neuhofter a cégért a Bizottmány tudta nélkül készítette: „Nachdeme aber Johann Neuhofer bei

rendeletet Neuoffernek végül is teljesítenie kellett,¹⁹ s ezzel megszűnt a lehetősége annak, hogy egy érdekes kortörténeti dokumentum eredeti rendeltetésében, eredetileg tervezett helyén ránk maradjon; ma az 1918-ban készült neobarokk oromzat foglalja el a földszinti homlokzatot²⁰, s eltávolítása csak abban az esetben oldható meg, ha a további kutatás során a homlokzatfelület eredeti tagolására hiteles adat kerül elő.

Nem sokkal Neuoffer házának magasítása után, 1837-ben felépült a szomszédos 632. sz. telken a mai Kristóf tér 8. sz. ház; ennek építéstörténete azonban oly szorosan összefügg a Váci u. 4. sz. házával (633. telekszám), hogy együtt kell tárgyalnunk őket. Mint említettük, helyükön korábban két egyemeletes ház állott, s ezeket kívülről egy háznak tekintették. Tulajdonosuk Gregor Stoikovits k. k. Rittmeister (lovaskapitány) volt, aki mindkét házat édesanyjától örökölte, s az egyiket 1811-ben, a másikat 1813-ban íratta saját nevére.²¹ 1829 augusztus 14-én kelt végrendeletében kisebbik házát, melyben lakott s mely az utca felé ötablakos volt (ez állott a mai Kristóf tér 8. sz. ház helyén), Becker Lipótra hagyta, aki valószínűleg valamilyen beosztottja vagy alkalmazottja volt, s a végrendelet szavai szerint „gyakran volt a szükségben megmentője”. Összes többi vagyonának, így nagyobbik házának (Váci u. 4. helyén) örököseivé nővéreit tette meg.²² Az örökösödési ügy azonban számukra nem zajlott le zavartalanul, mert a házzal együtt annak tulajdonjogára vonatkozó pert is örökölték, mely egy korábbi tulajdonos örököseivel 1808 óta folyt.

Gelegenheit der Untersuchung das dieser K. Verschönerungs Commission eingereichten Haus-Bau-Plans, von der Anbringung eines Schildes zum Löwen keine Meldung gemacht hat, und auch auf der Zeichnung der Facade des zu erbauenden Hauses kein Merkmal eines als Schild anzubringenden Löwen sichtbar war... — fol 6/7. Az ügyre vonatkozó, 1837. júl. 29-i tanácsülési bejegyzés impuruma: Neuoffer a cégéhez tanácsi engedélyt sem kért. Ebből az iratból tudjuk a cégér elhelyezésének módját is: „... hat derselbe (ti. Johann Neuoffer) seine Firma-Schild bei seinem neuerbauten Hause in der Schiffgasse von gegossenen Metall auf einem unter den fenstern des ersten Stokwerkes hervorstehenden marmorenen Tragstein... gestellt;”

¹⁹ Sz. B. jegyzőkönyveinek mutatója, 1837: „Neuoffer mit Johann wegen des herabgenommenen Schildes in 150 f CM ausgeglichen...”

²⁰ Főv. Tan. VB. VIII. Oszt. Tervtára, 24411. hrsz., 131419/1918—III. sz. alatt engedélyezve.

²¹ Telekátírási jegyzőkönyvek, 1808—1817, Belváros/p. 61, 76. Az átírások dátumai: 1811. dec. 5. (Kristóf tér 8.) és 1813. jún. 3. (Váci u. 4.). Utóbbi fontos adatot tartalmaz Stoikovits családi viszonyaira: „Am 3ten Juny 1813 verlanget H. Rittmeister Gregor v. Stoikovits das in der Inneren Stadt, Waitzner Gasse, unter der GNo 1. ... liegende, am 8 Februar 1805 auf den Namen seiner Frau Mutter Barbara geb Ferderer erstens Stoikovits neue verwittibte v. Paschgall umgeschriebene Haus laut einer... zwischen seiner obgenanten Frau Mutter einerseits dann ihm und seiner 4 StiefSchwestern andererseits getroffenen Erbausgleichung auf seinen Namen zu überschreiben...”

²² Test. a. n. 1296, fol. 1. „4tens Nachdeme... Hl. Leopold v. Becker... oft zur mein Retter in der Noth wahr, so endmach ich selben allein aus Dankbarkeit... mein kleines durch mich bewohntes haus bestehend aus 5 Fenster auf die Gasse... Fünftens ernene von meinen übriegen Sämtlichen Vermögen Namentlich von meinen großen Haus zum Schwarzen Hund genant meine Schwestern, die Frau Rathin v. Bene, Genoveva v. Röth et Catharina v. Müller zu meinen Universall-Erben...” (A végrendeletben férjeik nevéen felsoroltak Stoikovitsnak féltestvérei voltak, leánykori nevük Paschgall. Erre vonatkozólag I. a 21. sz. jegyzetben idézett adatot, s vö. a 38. sz. jegyzetben említett Sz. B. 7085, fol. 2. irat aláírását: „... Maria v. Bene geboren v. Paschgall Catharina v. Müller geboren v. Paschgall Benedict v. Németszeghy als der wailand Frau Wittwe Genovefa v. Röth geb. v. Paschgall hinterlassenen Erben Vormund. sämtlich als Gregor v. Stoikovitsische testaments-Erben.”)

Ez a per csak 1838-ban fejeződött be, a felek közötti anyagi megegyezéssel.²³ Egyébként a végrendeletből s az örökösödési iratokból tudjuk, hogy az épületet „A fekete kutyához” címzett házként ismerték a korabeli Pesten, s ez az elnevezés más iratokban is előfordul, anélkül, hogy eredetére konkrét utalás lenne.²⁴ Valószínű, hogy valamilyen kereskedéssel vagy műhellyel, illetve annak cégérével összefüggésben kialakult házjegyről van szó, amilyen abban az időben igen sok volt Pesten és Budán (a napjainkra maradt kevesek közé tartozik pl. a Hess András téri „Vörös Sün” ház).

A per nem vonatkozott a Becker által örökölt kisebbik házra, s ő 1836 novemberében kérvényt és terveket adott be a Szépítő Bizottnányhoz, házának megmagasítására, illetve újjáépítésére. A tervek közül eddig csak az iratok között megmaradt homlokzati rajz volt ismeretes, Dankó József építőmester aláírásával.²⁵ Ez a rajz kétemeletes házat mutat, de a mai épülettől nemcsak az emeletek számában hanem architektúrájának részleteiben is teljesen eltér; első ránézésre is biztos, hogy a ház nem e terv szerint kapta kiképzését. Hiányoznak a lapról a Szépítő Bizottnány engedélyi kikötései is, noha ezeket ekkor már a jóváhagyott tervekre többnyire pontosan rávezették. A külön sorozatban őrzött tervanyagból azonban előkerültek a jóváhagyott tervek²⁶; ezeknek és az építési iratoknak az összevetéséből kirajzolódik előttünk a ma is álló ház építéstörténete.

Becker építési kérvénye 1836 november 11-én kelt.²⁷ Ezt 1837 január 7-i kelettel, helyszínrajzot mellékelve véleményezi a Szépítő Bizottnány által kiküldött tervbíró „Bau-Commission”. A helyszínrajzon jól látható a régi városfal, amely, mint említettük, épületeink tűzfalában, legalábbis részleteiben még valószínűleg megvan.²⁸ A jelentés a 632. és 633. sz. házak közötti szabálytalan telekhatárból adódó építési nehézségekre s városszépítési szempontokra hivatkozva telekrendezést javasol. Hivatkozik arra, hogy a szabálytalan konfigurációban nemcsak az új lakások sikerülnének formátlanra, alkalmatlanra, hanem a magasztás által a 632. sz. ház tűzfala az egyemeletes 633. sz. ház fölé magasodva városszépítési szempontból hátrányos nézetet is adna, s ugyanígy hátrányos az utóbbi ház szögben megtörő Váci utcai frontvonala. Mindezen úgy lehetne esetleg segíteni, hogy a 633. sz. ház telkét a közterületből hozzácsatolandó, a helyszínrajzon jelölt résszel megnagyobbítanák (ezáltal a telek egy keskeny frontot kapna a Schiffgasse felé is, a Váci utcára pedig szabályozott homlokvonalat). Ki kellene kötni továbbá, hogy a Becker-féle házat csak a másik házzal együtt, egyszerre lehet kiépíteni, s így talán foglalkozni lehetne

²³ Test, a. n. 1296, fol. 9/10.: „Freundschaftliche Verzeichnis, der zwischen Endesgefertigen, hinsichtlich des, noch im Jahre 808 den 17ten Juny durch die Frau wailand Anna v. Ferenczy geboren Pauer als Klägerin, gegen den Herren Anton v. Paschgall und dessen gemahlin Barbara Ferderer als Geklagten, in Betreff des in Pesth, in der Waitzner gasse... vormahls zum schwarzen Hund genannten Hauses... zwischen uns Endesgefertigten als Erben der streitenden und bereits verstorbenen Partheien noch unentschiedenen Processes... mit reifer Überlegung verabredet und unwiderruflich festgesetzt worden ist...” — A megegyezés szerint a Stoikovits, illetve Paschgall-örökösök 11 000 fl Conv. Münze kifizetésével kielégítik a Ferenczy-örökösöket, azok a pertől elállanak s a ház tulajdonjoga véglegesen a Stoikovits-örökösöké lesz. (A megegyezés kelte: 1838. ápr. 4.)

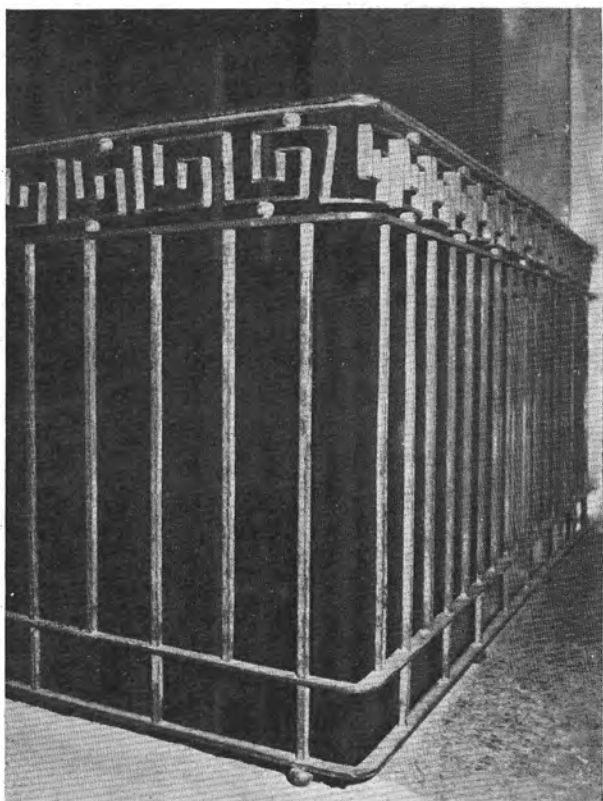
²⁴ A 22. és 23. sz. jegyzetben idézett iratokon kívül: Sz. B. 1696, fol. 2, fol. 3.

²⁵ Sz. B. 6404. fol. 4/a.

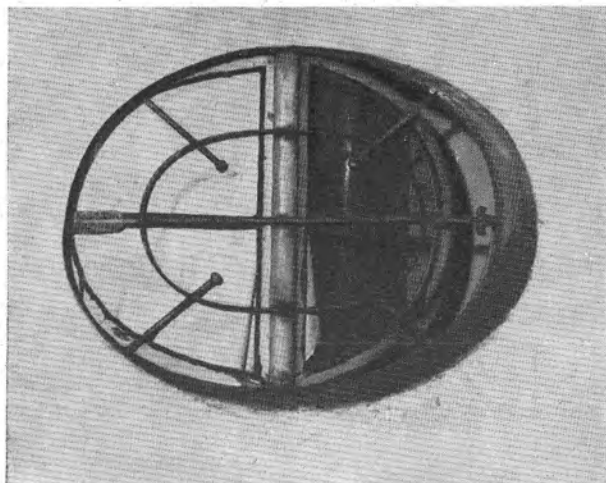
²⁶ Sz. B. külön sorozat 494.

²⁷ Sz. B. 6404. fol. 2.

²⁸ Uo. fol. 4.



6. Folyosórács a Kristóf tér 8-ban.



7. Lépcsőházi ablak a Kristóf tér 8-ban.

a két telek közötti szabálytalan határvonal rendezésével is.²⁹ — A jelentést, mely a felsorolt problémák miatt a Becker által beadott terveket érdemben nem is bírálja, január 8-i kelettel jóváhagyás végett felterjesztik a Palatinushoz.³⁰

A nádor január 12-én kelt határozatával a 633. sz. telekre vonatkozó rendezési tervet jóváhagyja, de a két épület egyidejű felépítésére való kötelezettséget nem írja elő. Becker megkaphatja az építési engedélyt, egyrészt mivel a másik oldalról szomszédos 631. sz. Neuoffer-féle házat egy évvel korábban már megmagasították, másrészt mivel a 633. sz. ház per alatt van, s ennek kimenetele előre nem látható. A nádor határozata csupán azt írja elő, hogy a per befejezése után a 633. sz. ingatlan új tulajdonosának kell majd építkezésében igazodnia a városszépítési szempontok alapján a Becker-féle házhoz.³¹ A két telek közötti határvonal rendezésével a nádor nem foglalkozik; valószínűleg azért, mert ehhez az egyidőben történő építkezés kötelezettsége mellett a belső telekhatárok mentén húzódó tűzfalak teljes lebontását is elő kellett volna írni, a Szépitő Bizottmánynak viszont nem volt anyagi lehetősége arra, hogy a tulajdonosnak az ezáltal okozott többletkiadást megtérítse vagy az ingatlant kisajátítsa.³²

A nádori határozat értelmében a bizottság most már részletesen megvizsgálja az épület terveit, s többek között azt a kikötést teszi, hogy a régi épület falainak egy részét, mely túl gyengének látszik, újra kell építeni. Ezzel, és néhány más szokásos kikötéssel a terveket jóváhagyják,; a kivitelért felelős építőmester Dankó József.³³

A jóváhagyott tervek, mint említettük, a Szépitő Bizottmány külön sorozatban őrzött tervanyagában található, s Dankó József aláírásával négy szint

²⁹ Uo. fol. 1. A bizottság jelentése 1837. jan. 7-én.

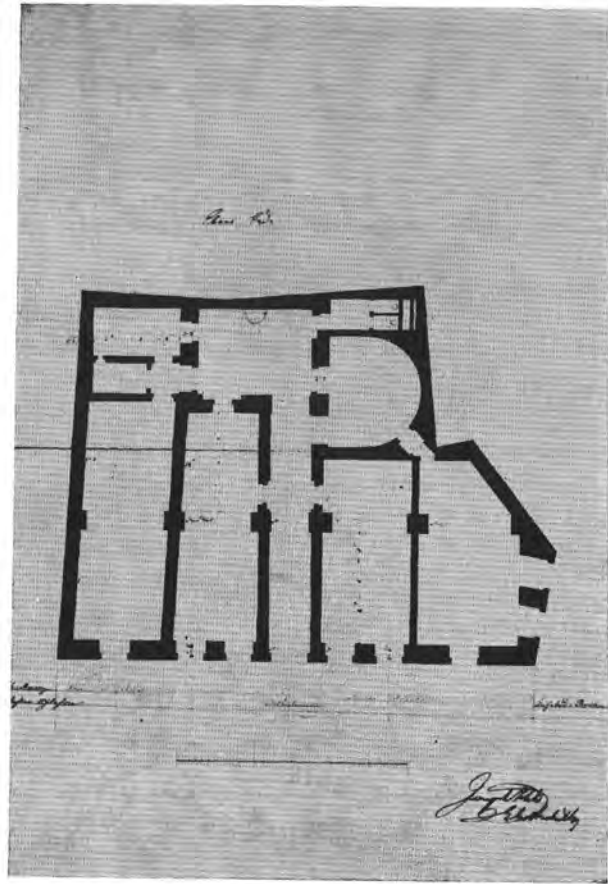
³⁰ Uo. fol. 6.

³¹ Uo. fol. 7.: „Nebst Rücksendung der im Bezug auf den Bau des Karl Leopold v. Becker'schen Hauses in der alte Stadt Schiffgasse N 632. mittelst Bericht vom 8. d. M. u. J. (dieser Monat und Jahr) N. 7. unterbreiteten Plane wird dieser Kön. Verschön. Commission hiemit erwiedert: nachdem das unmittelbar unter No 631 angränzende Neuoffer'sche Haus bereits erhöht worden ist, so kann der durch Karl. Leop. Becker beabsichtigten Erhöhung seines Hauses um so weniger entgegen stehe, als das von der andere Seite anstoßende Haus No 633 unter Prozes steht dessen Ausgang nicht vorauszusehe ist. Übrigens beleibt es dieser kön. Verschönerungs-Commission unbenommen für den Fall, wo jener Prozess beendigt, oder das frgaliche Nebenhaus No 633. verkauft, und zu den Aufbau desselben geschritten werden sollte, sowohl die beantragte Regulirung desselben nach der Linie f, g, e vorzunehmen, als auch den betreffenden Käufer zur Herstellung einer mit dem Becker'schen Hause übereinstimmen, den Fronte zu verhalten.”

³² H. Boros Vilma: A pesti Szépitő Bizottság működésének kezdete és a Szépitési Terv (MMMK évk. 1953. Bp., 1954. p. 507—529.) p. 510.: „A Belváros rendezése ütközik a legnagyobb nehézségbe, mert a házak nagyrésze kőből épült, és így kisajátításuk nagyon sokba kerülne, úgy hogy az felülmúlja az SzB anyagi képességeit.”

³³ Sz. B. 6404. fol. 9.: „Dieser Bauplan... für dessen richtige Ausführung H. Maurermeister Joseph Dankó verantwortlich bleibt, wird mit deme gutgeheissen; womit bey Abtragung des alten Gebäudes, die zu schwach befundenen Mauer, neu und solid aufgeführt, der Horizon mit dem Gassenpflaster gleich hoch gehalten, nicht mehr als ein Vorlegstaffel angebracht, und das Dach mit Ziegel eingedeckt werde. Aus der K. Versch. Coons Sitzung, Pesth, 12 Feber 1837. Johann Lechner. — Von obigen Bescheid in Kennniss gesetzt worden zu seyn bezeige hiemit Pesth, den 15 Feber 1837. Ritter v. Becker” Dankó József (ifj.) Budán lett céhtag, 1822-ben. 1831—1842 között Pesten működött (Zakariás G. Sándor: Adatok Buda építészetéhez a XIX. század első felében. Tanulmányok Budapest Múltjából, XII. (1957), p. 279—312. Ifj.és id. Dankó Józsefre vonatkozólag p. 302—303.).

8. Hild József terve
a Váci u. 4. sz. házhoz
(földszint alaprajz).



(pince, földszint, I. és II. emelet) alaprajzát két lapon, s egy további lapon a homlokzat új, módosított rajzát tartalmazzák.³⁴ Utóbbi az iratok között őrzött első homlokzatrajzhoz hasonlóan szintén két emeletre szól ugyan, de tagolása az I. és II. emelet vonatkozásában megegyezik a mai épület kiképzésével. Kétségtelen tehát, hogy a ház e terv alapján kapta I. és II. emeleti homlokzatát; kérdés azonban, hogy mikor épült a III. emelet, illetve miért nem szerepel a terven?

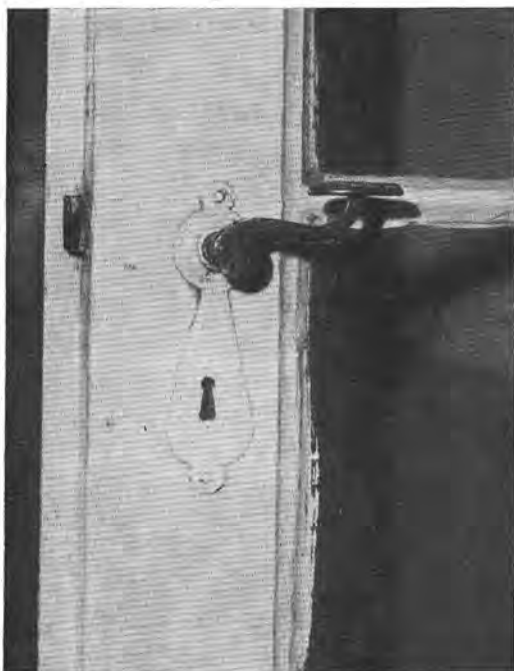
A ház mai homlokzatának egységes kialakítását, valamint a belsőben nagy számban megmaradt, mindhárom emeleten egyforma típusú épületesztalos- és lakatosmunkákat vizsgálva biztosra vehetjük, hogy mindhárom emelet egyszerre épült. A nyílászáró szerkezeteknél ugyanis az asztalosmunka (elsősor-

³⁴ Sz. B. külön sorozat 494. — A pince és a földszint alaprajzai a korábbi homlokzati rajzzal együtt készülhettek (mutatják az 5 tengelyes rizalitot); az III. emelet alaprajza a módosított, rizalit nélküli homlokzatot mutatja. Lehetséges, hogy a módosítást az alaprajzok készítése közben határozták el, mivel azonban a változás ebből a szempontból lényegtelen volt, a pince és földszint rajzát utólag nem változtatták meg.

ban annak profilozása) alapján kb. 10 év pontossággal megállapítható készítésük ideje. A Kristóf tér 8. sz. ház mindhárom emeletén olyan típusú asztalosmunka található, melyet a pesti építkezéseknél a múlt század 30-as éveinek végén s a 40-es évek elején alkalmaztak. Emeletráépítés esetében nemcsak az architektúra, hanem az asztalos- és lakatosmunka (kilincsek, záruk, vasalások) is eltérő formákat mutatnak: változik a stílus, a divat s változnak a készítő mesteremberek is. Ha egy épület emeletein teljesen azonos ajtók és ablakok találhatók, akkor csak 5—10 éven belül lezajló emeletráépítés tételezhető fel, ez pedig általában igen kevésbé valószínű, s a Kristóf tér 8. esetében különösen valószínűtlen. Ilyen példát e korból a budapesti házak között nem ismerünk, s a magunk részéről biztosra vesszük, hogy épületünk mindhárom emelete egyszerre épült. A Szépitő Bizottmány anyagában azonban sem utólagos engedélyezési eljárásnak, sem pedig az engedély nélkül épült harmadik emelettel kapcsolatos felelősségrevonásnak, az építtető vagy az építőmester megbüntetésének nincs nyoma, noha ekkor — különösen a Belvárosban — általában nem engedélyeztek kétemeletesnél magasabb épületet³⁵, a Szépitő Bizottmány pedig, mint Neuoffer sokkal kisebb jelentőségű cégérügyénél láttuk, érzékenyen reagált a bejelentési kötelezettség elmulasztására, tekintélyének csorbítására. Hogyan lehetséges, hogy épületünk esetében utólag, hallgatólagosan tudomásul vették a szabálytalanságot?

A kérdés legvalószínűbbnek látszó megoldása az, amire a korábban beadott, és módosított későbbi homlokzatrajz összevetésével következtethetünk. A két terv ugyanis nemcsak abban különbözik egymástól, hogy az első a korai klasszicizmus tagolásához áll közelebb, szemben a módosított terv tiszta, hűvösebb klasszicizmusával, hanem abban is, hogy az első rajzon a homlokzat teljesen lezárt kiképzéssel bír, míg a módosított terv gazdag keret-kiképzésű I. emeleti és tartózkodóbb keretezésű II. emeleti ablakai fölött teljesen harmonikus összhatásba tud kapcsolódni egy keretkiképzés nélküli III. emeleti ablaksor is (amint ezt a megépült ház is bizonyítja). A korábbi terv szerinti homlokzat nem tudna összhangba fogadni még egy emeletet, a későbbiről viszont — összehasonlítva a korabeli (főleg a Lipótvárosban épült) háromemeletes házak szokásos típusával — szinte hiányzik a III. emelet. A tulajdonos tehát valószínűleg már a tervek beadásakor, illetve módosításakor háromemeletes ház építésére gondolt; ezt a szándékát azonban bölcsen elhallgatta a Szépitő Bizottmány illetékesei előtt, tudván, hogy általában nem engedélyeznek háromemeletes házat; számítván ugyanakkor a hallgatólagos jóváhagyásra: ugyanis

³⁵ H. Boros Vilma i. m. p. 516. „1819-ben az Sz. B. sürgeti, hogy a Bel- és Lipótvárosban a házakat cseréppel fedjék, és még 1830-ban is meg kell ismételnit azt az intelmet, hogy a főbb városrészekben ne fedjék a házakat — náddal. Csak a későbbi években engedik meg a magasabb, 3 emeletes házak építését.” — Az itt említett „későbbi évek” az 1839-ben kiadott új építési szabályzat megjelenési évét jelenti. Pásztor Mihály: A százötvenéves Lipótváros, Bp., 1941. p. 140. ismerteti az új szabályzatnak a város belső területeire vonatkozó részét: „Az épületet 3 emeletnél magasabbra építeni nem lehetett. Kimondta a szabályzat azt is, hogy az építési rajzban kijelölt emeletek számán alól sem maradhat valamely épület, ha a szomszédházak vonalzata (alignement) megkívánja...” — Korábban tehát a Belvárosban 2 emelet volt a maximum; kivételt képeztek a Duna parti házsor tagjai (ma is áll az Apáczai Csere János u. 3, 5, 7. sz. ház), vagy a Szépitő Bizottmány működése előtti időben engedélyezett egy-egy épület (Régi-posta u. 15.).



miután nekifogott az építkezésnek a két emeletre jóváhagyott tervek szerint, s föl is húzta a két emeletet a szokásos, vagy annál talán valamivel kisebb belmagassággal, e tekintetben talán kissé el is térve a homlokzatrajzról (a módosított rajzról véletlenül — vagy szándékosan? — lemaradt a lépték) — akkor tűnt csak elő az a tény, amire a tervbíró bizottság nem gondolt: a szomszédos 631. sz. telken már állott Neuoffernek a nagy földszinti belmagassággal arányos emeletmagassággal épült kétemeletes háza, s a Becker-féle házról éppen csak a harmadik emelet hiányzott ahhoz, hogy a két ház a Szépítő Bizottmány városszépítési elveinek megfelelően nagyjából vagy egészen azonos párkánymagasságú legyen³⁶; s emiatt nem vétózta meg a bizottság a III. emelet építését. Ez, mint mondtuk, a homlokzat összhangját nem bontotta meg: a módosított terv valószínűleg eleve a harmadik emeletre való tekintettel készült.

Tárgyalt épületeink közül tehát a két Kristóf téri ház már állott, illetve épülőfélben volt, mikor 1838-ban végetért a Waitzner Gasse 633. sz. házra vonatkozó per. Stoikovits örökösei pénzfizetéssel elégtetik ki a perbeli ellenfél követeléseit³⁷, majd a nádorhoz intézett kérvényükben kérik az elvben már megállapított telekrendezés lebonyolítását, hogy utána az ingatlant jobb esé-

³⁶ L. a 31. sz. jegyzetben idézett nádori határozat utolsó mondatát. Ugyanezt az elvet szövegezi le a két évvel később kiadott új építési szabályzat (idézte a 35. sz. jegyzetben).

³⁷ Test. a. n. 1296. fol. 9/10. Megegyezés a peres felek között (l. a 23. sz. jegyzetet).

lyekkel bocsáthatóság alá.³⁸A nádor válasza: előbb történjék meg az árverés, utána az új tulajdonossal bonyolítják le a telekredezést.³⁹ — Az árverés lezajlik; az új tulajdonos Bene Ferenc, akinek felesége, Maria Paschgall mint Stoikovits féltestvére, az örökösök egyike volt.⁴⁰ A házat 1839 februárjában iratják át nevükre⁴¹, s ekkor kéri a telekredezést, illetve a házhoz csatolandó, már megállapított terület árának kiszabását (az összeget a tulajdonosnak a Szépítő Bizottmány pénztárába kellett befizetnie⁴²). Jellemző, ahogy Bene Ferenc az ügyben tett beadványában kéri a Szépítő Bizottmányt, hogy az árat méltányosan, ne túl magasan állapítsák meg, mert ő a házat amúgy is értékén felüli áron vette; az építkezésnél a hozzácsatolt új telekrész miatt a régi homlokzatfalakat felhasználni nem tudja, ami az építési költségeket növeli — így tehát már nagyobb kiadást nem tud tenni, s ha mégis erre kényszerül, nem tud nekifogni az építkezésnek, ami által a városszépítés kárt szenved, a ház jelenlegi előnytelen formájában hosszú időre megmarad. Ezáltal neki, a tulajdonosnak nagy szégyent kell elszenvednie.⁴³ — Úgy látszik, a 400 bécsi forintot kitevő négyszögölenkénti ár méltányos volt⁴⁴, mert Bene kifizeti az így meghatározott összeget, s a szóbanforgó telekrészt 1840-ben nevére iratja.⁴⁵ Még ez évben terveket és kérvényt ad be a régi ház helyén építendő háromemeletes új épületre; a tervek készítője Hild József. Az adatokat a Szépítő Bizottmány üléseinek jegyzőkönyvéből ismerjük csupán, mert az építkezés iratanyaga elkallódott vagy lappang⁴⁶, a Hild-féle tervek egy része azonban megvan a Fővárosi Tanács VB. VIII. Osztályának Tervtárában: a pince, földszint, I. és II. emelet alaprajza⁴⁷. Épületünk lényegében ma is e terv alaprajzi elrendezését mutatja, komolyabb változások csak a földszinten történtek (üzlet- és irodahelyiségek kialakítása, kiváltások, valamint 1922-ben a kapualj áthelyezése eredeti helyéről, a Váci utcai homlokzat középtengelyéből a bal 1. tengelybe⁴⁸). — Bene Ferenc számára már nem volt probléma a háromemeletes ház engedélyeztetése, egyrészt a szomszédos Becker-féle ház miatt, másrészt pedig az 1839-ben megjelent új építési szabályzat a maximális emeletszámot háromban jelölte meg.⁴⁹ A rendezés után is szabálytalan alaprajzú telken a ház gyakorlatilag teljesen újjáépült; a régi házból legfeljebb a tűzfalak egy részét lehetett felhasználni.

³⁸ Sz. B. 7085. fol. 1/2. Az örökösök kérvénye a nádorhoz.

³⁹ Uo. fol. 3/4. A nádor válasza.

⁴⁰ Maria Paschgallra l. a 21. és 22. sz. jegyzetet.

⁴¹ Telekátírási jegyzőkönyvek, 1837—1839. p. 426. Az átírás dátuma: 1839. jan. 31.

⁴² Sz. B. 7085. fol. 3/4. „... und den für die zuzutheilende Extension zu erlegenden Preis, zum Vertheil des Verschönerungsfonde einzucassiren...”

⁴³ Sz. B. 7803. fol. 1. „... und somit die itzige unansehliche Lage des Hauses längere Zeit verbleiben, und ich dadurch eine sehr bedeutenden Schanden erleiden dürfte.” (1839. febr. 14.)

⁴⁴ Uo. fol. 5/6. Az ár megállapítására kiküldött bizottság jelentése, a fol. 9. alatt található becslés alapján. Mindkét irat kelte: 1839. ápr. 13.

⁴⁵ Telekátírási jegyzőkönyvek, 1839—1840. p. 66. Az átírás dátuma: 1840. febr. 6.

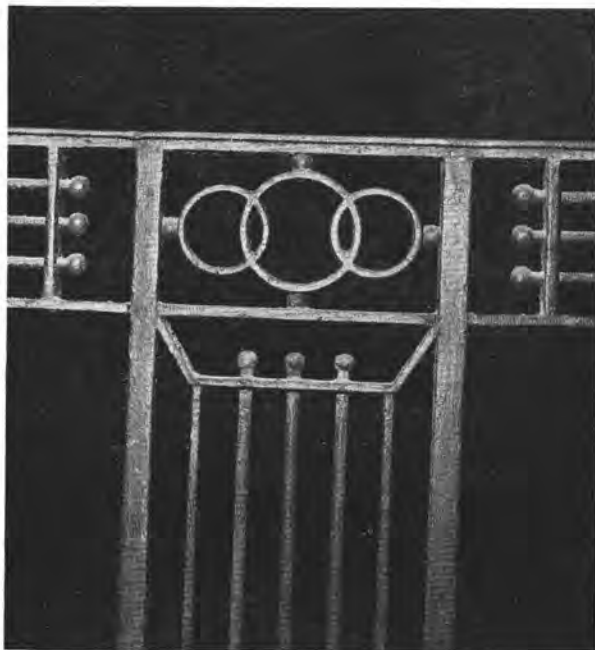
⁴⁶ Az Sz. B. mutatókönyve alapján a Bene-féle építkezés iratanyagának jelzete: Sz. B. 8478. Helyén az iratok nincsenek meg. — Sz. B. jegyzőkönyvei, 1840. márc. 15., 250, 251. sz.: „Die Mittel-Bau-Commission berichtet, daß der Plan des H. Franz v Bene zum Bau 3 Stock hohen Häusen in der Altstadt am Eck der Schiff und Vaitznergasse, mit deme zugenehmigen wäre:...” , valamint „... ist der Bau-Consens unter Ferantwortlichkeit des H. Joseph Hild Bau-Architects auszufertigen.”

⁴⁷ Főv. Tan. VB. VIII. Oszt. Tervtára, 24410. hrsz., Sz. B. 8478. — Hogy az Sz. B. jelzetű és így a levéltár anyagába tartozandó tervek hogyan kerültek a tervtárba, nem tudjuk. Tudomásunk szerint ez az egyetlen eset, hogy Sz. B.-tervet itt őriznek.

⁴⁸ Uo., 12281/IV./1922 és 140672/1922—III. sz. alatt engedélyezve.

⁴⁹ L. a 35. sz. jegyzetet.

10. Folyosórács a Váci u. 4-ben.



Meg kell állapítanunk, hogy mind Hild, mind pedig a szomszéd háznál Dankó József terve a szabálytalan telekalaprajzból adódó nehézségekkel, a kor követelményeihez képest igen jól megbirkózott. A két mester közül Dankó volt nehezebb helyzetben, mivel az egész épület térfogatához képest sokkal kisebb, és a telek alakjához viszonyítva kevésbé szerencsés elhelyezkedésű utcai homlokzatfelülettel rendelkezhetett. A két épület homlokzatának szépsége és nyugodt, harmonikus összképe ma is dicséri mestereit, s ma is igazolja a Szépítő Bizottmány, illetve a nádor városszépítési előírásának helyességét. Mellettük pedig a Kristóf tér 7. sz. ház koraklasszicista jellegű homlokzata sajátos ízzel gazdagítja az együttes összhatását.

Összefoglalva tehát a három épületről mondottakat: közülük legelőször a Kristóf tér 7. sz. ház nyerte el mai formáját, Zofahl Lőrinc terve szerint, korábbi egyemeletes ház kiépítésével 1836-ban, s valószínűleg megőrzött valamennyit korábbi homlokzat kiképzéséből is. 1837-ben épült a Kristóf tér 8. sz. ház, ugyancsak egyemeletes ház kiépítésével, gyakorlatilag újonnan, teljes egészében új homlokzattal, Dankó József terve szerint. Ugyanígy újonnan építette Hild József a Váci utca 4. sz. házat 1840-ben. Mindhárom ház homlokzatán csak a földszintet elfedő, illetve megváltoztató portálok és üzletek kialakítása okozott változást; az emeleti részeken az architektúra eredeti állapotát őrzi (az emeleti ablakok alatti falmezőket részben elfedő üzleti és reklámfeliratok tábláit a tizenöt évvel ezelőtti helyreállítás eltávolította). Ugyancsak eredeti állapotukat őrzik a Kristóf tér 8. és Váci utca 4. sz. házak épületasztalos- és lakatosmunkái, a nagy számban megmaradt eredeti ajtók, ablakok, kilincsek és zárszerkezetek, a függőfolyosók szép mintázatú klasszicista rácsai, melyek a megmaradt egyetlen múlt századi cserépkályhával együtt a két épület udvari és belső tereinek hiteles, eredeti hatását adják.

A három épület összefonódó történetének vizsgálata során a Szépítő Bizottmány állandó, „hétköznapi” munkájának részletei is kibontakoztak előttünk. A végeredményben egyszerűbb feladatokat jelentő lakóházépítések elbírálásában is különös gonddal járnak el, főleg ha az épületek városképileg jelentős helyet foglalnak el; ugyanakkor az építetők érdekeit is szem előtt tartják (Becker engedélyét nem teszik függővé a másik háztól, Neuhoffert kártalanítják, Bene méltányos árat kérő indokait figyelembe veszik). A nádor nemcsak hivatali felettese a Bizottmánynak, hanem a fentebb leírt egyszerűbb, „polgári” ügyek iránt is megnyilvánuló élénk érdeklődésével, határozataiban megmutatkozó tájékozottságával, hozzáértésével szellemi irányítója is a szépítési elvek alkalmazásában és a felek iránti méltányosságban egyaránt. Azt is megfigyelhetjük, hogy már az építetők is gondolnak a városépítési szempontokra, s ez elsősorban a Bizottmány akkor már 30 éves eredményes működésének tulajdonítható. Stoikovits örökösei pontosan tudták, hogy az örökségképpen rájuk szállott ház a város egyik fő pontján, előnyös nézetben helyezkedik el, úgy, hogy helyén csakis tetszetős, különösen is jó hatású épület kívánhat a leendő tulajdonos újraépíteni — hivatkoznak is erre a telekrendezést kérő beadványukban, éppúgy, mint a rákövetkező évben Bene Ferenc.⁵⁰ Igaz, hogy a városépítési szempontok — mint Becker házának III. emelete vagy a telekrendezési kérvények esetében — gyakran ügyesen kapcsolhatók az építetők személyes érdekeivel, s nem biztos, hogy érdekütközés esetén is ily lelkesen hivatkoznának rájuk; mégis, ezekben az esetekben annak jeleit is látjuk, hogy a szépítési szempontok kezdenek a köztudatba is átmenni.

* * *

Lakóházak, kisebb épületek történetében igyekeztünk bemutatni, hogy ezek egy város múltjának nem kevésbé jelentős emlékei; történetükben a város életének hétköznapijai is meglevenednek. Nemcsak az építéset, a városrendezés fejlődését figyelhetjük meg, hanem bepillantást nyerünk a városi hivatalok, intézmények munkájába, a város egykori lakóinak sorsába, életébe is. Ez az a történeti érték, mely épületeink esetében a homlokzatok ma is érvényesülő összhangjához, az építészeti kialakítás szépségéhez, épületeink városképi súlyához hozzáadódva, azokkal együtt az oly sokszor vitatott fogalom, a „műemléki érték” valóságos tartalmát adja.

⁵⁰ Sz. B. 7085. fol. 1/2. Stoikovits örököseinek kérvénye: „... wir... um durch ehebaldige Aufbauung des in Frage begriffenen Hauses zur Verschönerung der Stadt an einem ihrer Hauptpunkte beitragen zu können...”; és „auf diesen so vorteilhaft situirten Platz ein ansehnlicher dem Locale und der Verschönerung entsprechendes Gebäude aufbauen...” — Bene Ferenc kérvénye idézve a 43. sz. jegyzetben.

KLASSIZISTISCHES ENSEMBLE IN DER
INNENSTADT

Der Artikel beschäftigt sich mit einer Episode aus der Geschichte des alten Pest, aus dem 19. Jahrhundert, d. h. mit der Baugeschichte dreier auch heute noch stehender Häuser, u. z. am Kristóf-Platz Nr. 7 und 8 und in der Váci Gasse Nr. 4. Die drei unmittelbar nebeneinanderstehenden und gegenwärtig unter Denkmalschutz stehenden Häuser wurden zwischen 1836 und 1840 erbaut und bilden eines der wenigen Ensembles, die uns in ihrer ursprünglichen Form zusammenhängend bewahrt blieben. Der hintere, nördliche Abschluß der drei Häuser war die mittelalterliche Stadtmauer, die, in die Feuermauer dieser Gebäude eingemauert, wahrscheinlich auch heute noch existiert. Die unregelmäßige Zick-Zack-Form der Baugrundgrenze zwischen Kristóf-Platz Nr. 8. und Váci Gasse Nr. 4 weist ebenfalls auf frühere, wahrscheinlich mittelalterliche Anfänge hin.

Das älteste der drei Häuser ist Kristóf-Platz Nr. 7, das seine heutige zweistöckige Form 1836 erhielt: damals wurde auf das vorher einstöckige Haus ein zweites Stockwerk aufgezogen, und nach Plänen des Pester Baumeisters Lőrinc Zofahl eine neue Fassade errichtet. Der Besitzer des Hauses, der Bäckermeister Johann Neuoffer, brachte an der neuen Fassade ohne Erlaubnis ein Aushängeschild der Zunft an, das nach einer Einsprache der „Verschönerungskommission“ entfernt werden mußte, da es nach ihrer Meinung gefährlich sei und den ästhetischen Ansprüchen der Stadt nicht entspreche. Das Haus wurde am Anfang unseres Jahrhunderts durch Aufhebung des eigenständigen Toreinganges mit dem Nachbarhaus Kristóf-Platz Nr. 8. verbunden.

Das Interessante an dem Haus Kristof-Platz Nr. 8 ist, daß es 1837 nicht nach Plänen eines Pester Meisters, sondern nach denen von József Dankó aus Buda errichtet wurde, wobei die Mauern des früheren einstöckigen Hauses teilweise bewahrt blieben. Der Entwurf zeigt ein zweistöckiges Haus, aber während der Ausführung wurde ein drittes Stockwerk hinzugefügt, indem man die „Hintertüren“ der Bauregeln geschickt ausnutzte. Die Fassade des Hauses bewahrt im wesentlichen auch heute noch ihre ursprüngliche Form.

Das Haus Váci Gasse Nr. 4. wurde im Jahre 1830 nach dem Entwurf von József Hild erbaut. An seiner Fassade wurde später eine wesentliche Veränderung vollzogen: das in der Mittelachse befindliche Tor wurde im Jahre 1922 auf die linke äußere Achse des Gebäudes verlegt.

Am Ende der fünfziger Jahre wurden die Fassaden der drei Häuser renoviert, die die Gebäudeaufgliederungen verdeckenden Portale und Schilder entfernt und die sich nach außen öffnenden Fenster wieder hergestellt.

Zur Zeit der Drucklegung dieser Studie ist die vollständige Renovierung dieser Häusergruppe ihrem Range eines baugeschichtlichen Denkmals entsprechend im Gange.

Bei der Erforschung der Geschichte dieser Gebäude konnten wir auch einen Einblick in die Arbeit der „Verschönerungskommission“ und auch in das Alltagsleben der Stadtbewohner erleben. Mit einer detaillierten Bewertung dieser Beobachtungen schließt die Studie.

ADATOK HOFBAUER JÁNOS MŰKÖDÉSÉHEZ,
VALAMINT A BUDAI RAJZISKOLA TÖRTÉNETÉHEZ

1828-ban a Hasznos Multságok egyik száma¹ örömmel közli, hogy egyre több olyan magyar művész van, aki joggal veszi fel a versenyt külföldi pályatársaival. Íme, most gyönyörködhetnek a győri születésű — jelenleg a Dunasoron lakó — Hofbauer János kilenc hónapi szorgos munkával készült rajzolatában, amely Pestet és Budát ábrázolja Kőbánya felől, előtérben a próbavasúttal, és aprólékos hűséggel örökíti meg még a „budai bércek ösvényeit” is. Egy évvel később a Gemeinnützige Blätter hírül adja² — nyilván fizetett hirdetésről van szó —, hogy Hofbauer fent említett rajzát Bécsben Eduard Gurk sokszorosította. A szépen sikerült lapok a Müller-féle könyvkereskedésben kaphatók, öt, illetve színezett kivitelben tíz ezüstért.

A dicséret nem volt egyszerű üzleti fogás. A lap valóban figyelemre méltó. Fellelhető példányai közgyűjteményekbe kerültek, számtalanszor reprodukálták és mutatták be kiállításokon.

Sikerének titka valószínűleg a ritka nézőpontban rejlik: végre valami eltérő a szokványos dunai látképektől! Azután a szélesre tárt előtérben sem mindennapi jelenség: lóvontatású lengővasút látható, szakszerűen pontos, és ugyanakkor szórakoztató előadásban. Ám legfontosabb mégis a lap tiszteletre méltó művészi színvonala. Ez az, amiért érdemes újból kézbe venni és egyben számbavenni Hofbauer fellelhető más alkotásait. Szakmai ismereteinek, ízlésbeli igazodásának, művészi képességeinek kipuhatolása, életrajza néhány homályos pontjának tisztázása segítséget nyújthat netán lappangó műveinek meghatározásához is.

A nevével hitelesített művek listája sajnos nagyon rövid. Az említett lapon kívül hét, természet után készült arckép-rajza jelent meg Ehrenreich: Icones Principum című metszetsorozatában. Az ábrázoltak: Alagovich Sándor, Kemény József, Erdődy Károly, Teleki László özvegye, Nádasdy Mihály, Ürményi Ferenc, és Reviczky Ádám.³ Az utolsó a metszőt A. R. monogram jelöli, a többit maga Ehrenreich vitte át rézlemezre.

Életének eseményeiről is csupán néhány mondatot olvashatunk a szakirodalomban. Született 1803-ban Győrött, tanult Bécsben az Akadémián és a Politechnikumon. 1828-ban Pesten lakott, majd Győrben rajztanár volt 1831-től

¹ Hasznos Multságok 1828. 305—6. o.

² Gemeinnützige Blätter 1829. 329. o. azonos hír Hasznos Multságok 1829. 393—4. o.

³ Rózsa György: Ehrenreich Ádám forrásai. Műv. Ert. 1959. 62—66. o.